

Procesverslag Programma Aansluiting Wind Op Zee (PAWOZ) - Eemshaven

Datum Maart 2025

Colofon

Projectnaam	Procesverslag Programma Aansluiting Wind Op Zee (PAWOZ) - Eemshaven
Versienummer	1.0 Tussenverslag

Inhoud

1	Introductie	4
1.1	Het Programma Aansluiting Wind Op Zee (PAWOZ) – Eemshaven	4
1.2	Participatie	5
1.3	Het procesverslag	5
2	Het participatieproces dat doorlopen is	7
2.1	Ophaalfase	7
2.2	Review- en dialoogfase	13
2.3	Besluitvormingsfase	14
3	Resultaat van het participatieproces	17
4	Bijlage 1. Overzicht data overleggen, bewonersbijeenkomsten, omgevingsbijeenkomsten	19
5	Bijlage 2. Nota besluitvormingsproces	24
6	Bijlage 3. Overzicht van betrokkenen	33

1 Introductie

Voor u ligt een tussenversie van het procesverslag van het Programma Aansluiting Wind Op Zee -Eemshaven (PAWOZ-Eemshaven). Het procesverslag geeft een verantwoording van het ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) hoe het participatieproces tot en met 1 februari 2025 is doorlopen. De eindversie van het procesverslag is onderdeel (een bijlage) van het definitieve Programma waarvan de vaststelling medio 2025 voorzien is.

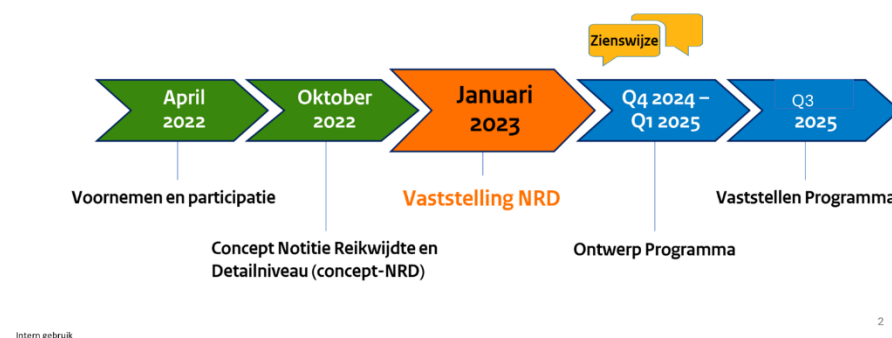
1.1 Het Programma Aansluiting Wind Op Zee (PAWOZ) – Eemshaven

PAWOZ-Eemshaven onderzoekt de mogelijkheden voor de aanlanding van 4 GW elektriciteit uit het windenergiegebied Doordewind (DDW) en 500 MW waterstof uit het windenergiegebied Ten Noorden van de Waddeneilanden (TNW) rond 2031. Ook onderzoekt PAWOZ-Eemshaven de mogelijkheden voor toekomstige aanlandingen na 2031 in Noord-Nederland. De resultaten voor de toekomstige windparken uit PAWOZ-Eemshaven worden onderdeel van de integrale besluitvorming van het programma Verbindingen Aanlanding Wind op Zee (pVAWOZ) 2031-2040.

Opstellen van het programma

We werken in verschillende stappen toe naar een Programma. Dit is een beleidsdocument waarin wordt vastgelegd welke verbindingen, in welke volgorde, verder in procedure worden gebracht.

De procedure

Ieder programma werkt met een hoofdstructuur van een viertal hoofddocumenten. Binnen PAWOZ-Eemshaven is gewerkt met een extra tussenstap en wordt het programma gestructureerd door 5 hoofddocumenten:

1. Voornemen en voorstel voor participatie
2. Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD)
3. Notitie Routeontwikkeling (extra tussenstap)
4. Milieueffectrapportage (PlanMER) en Integrale effecten analyse (IEA)
5. (Ontwerp)programma

Deze vijf hoofddocumenten zijn belangrijke mijlpalen voor het organiseren van participatieactiviteiten met stakeholders. In dit verslag leest u hier meer over.

1.2

Participatie

Het is voor het ministerie van KGG belangrijk dat iedereen met een maatschappelijk, economisch, beroepsmatig of individueel belang de mogelijkheid heeft om te participeren in het Programma. De routes van kabelsystemen en (waterstof)leidingen van de windparken op zee naar het energiesysteem op land doorkruisen verschillende gebieden. Deze gebieden zijn nu al in gebruik of zijn in de toekomst nodig voor andere ruimtelijke functies en activiteiten. Dit vraagt om een zorgvuldige belangenafweging, keuzes maken en prioriteiten stellen. Dat maakt aandacht en tijd voor participatie met een brede en diverse groep belanghebbenden cruciaal.

Doel

Het doel van het participatieproces binnen PAWOZ-Eemshaven is om door participatie in het gebied te komen tot een gedragen onderzoeksanpak en oplossingsrichtingen om de besluitvorming goed te kunnen voorbereiden. Door participatie maken we gebruik van de gebiedskennis van betrokken belanghebbenden, zodat we nog beter zicht krijgen op de verschillende belangen, vragen, zorgen en andere regionale ontwikkelingen. In het participatieplan zijn de subdoelen van participatie nader beschreven.

Formele en procedurele activiteiten

Bij het organiseren van participatieactiviteiten met en voor verschillende belanghebbenden, maken we onderscheid tussen formele, procedurele momenten (formele ter inzagelegging) en procesactiviteiten (informerende, adviseren en samenwerken). Alle participatieactiviteiten samen noemen we het participatieproces.

Met de procedure bedoelen we het formele stappenplan en de wettelijke kaders en procedures tot aan de vaststelling van het definitieve Programma, met daarin een aantal formele mijlpalen. Deze mijlpalen worden voorbereid via bestuurlijke overleggen op regionaal en programmaniveau.

Met procesactiviteiten bedoelen we informele activiteiten tussen deze formele momenten in. Deze dragen bijvoorbeeld bij aan de benodigde kennis en perspectieven en de ontwikkeling van oplossingsrichtingen.

Inhoud, procedures en proces

Tijdens het participatieproces zijn inhoud, procedure en proces nauw met elkaar verweven. Zo worden inhoudelijke documenten als onderdeel van de procedure voorgelegd in de vorm van een formeel juridische stap, de procedure van de terinzagelegging. Met de binnengekomen reacties of zienswijzen op die inhoudelijke documenten worden inhoud, proces en procedure vervolgens weer aangescherpt en mogelijk bijgesteld. Zo leveren de informele procesactiviteiten input voor de inhoudelijke documenten die formeel ter inzage worden gelegd en kunnen de binnengekomen reacties weer benut worden om de inhoudelijke documenten verder te verrijken. Op deze wijze ontstaat er een voortdurende afstemming en dynamiek tussen de belanghebbenden over de totstandkoming van het programma.

1.3

Het procesverslag

In het participatieplan (versies september 2022, januari 2023 en november 2024) is beschreven hoe het ministerie van KGG vanaf de start van PAWOZ-Eemshaven, en de daaropvolgende fases, omgaat met participatie en welke participatiemiddelen ingezet worden. Het doel van dit procesverslag is om verantwoording te geven over de manier waarop dit is uitgevoerd. Dat wil zeggen, hoe het ministerie van KGG de

overheden, belangenorganisaties en belanghebbenden bij de opstelling van het programma daadwerkelijk betrokken heeft.

2 Het participatieproces dat doorlopen is

In de afgelopen drie jaar heeft er op regelmatige basis contact en afstemming plaatsgevonden tussen het programmateam van PAWOZ-Eemshaven en de omgeving. In dit procesverslag gaan we nader in op deze verschillende participatie activiteiten. Dit doen we aan de hand van de volgende hoofdonderwerpen:

1. Participatie in de ophaalfase
2. Participatie in de dialoog- en reviewfase
3. Participatie in de besluitvormingsfase

Daarmee geeft het procesverslag de hoofdlijnen weer van hoe we participatie vorm hebben gegeven binnen het Programma.

Het gezamenlijk doorlopen proces

Fase	Wat is er gedaan?
1. Input ophalen	- Inbreng voor de onderzoeken (NRD) - Inbreng voor de rapportages (MER/IEA)
2. Review en dialoog	- Externe review deelrapporten (MER/IEA) - Dialoog over vorming ontwerpprogramma
3. Besluitvorming	- Bestuurlijke dialoog - Reacties op het programma (zienswijzen)

2.1 Ophaalfase

In de ophaalfase is de omgeving uitgenodigd mee te denken en te adviseren over de routes en onderzoeken. Zo heeft de omgeving input geleverd tijdens informatiebijeenkomsten, bewonersavonden, omgevingsbijeenkomsten, themabijeenkomsten, werkgroepen, overleggen en één-op-één gesprekken. Hieronder volgt een toelichting, aan de hand van de belangrijkste onderzoeksrapporten en documenten, over de manier waarop belanghebbenden zijn gevraagd input te leveren en hoe deze input vervolgens is gebruikt om te komen tot gedegen onderzoeksresultaten en een programmadocument.

1. Voornemen en voorstel voor participatie
2. Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD)
3. Notitie Routeontwikkeling (extra tussenstap)
4. Concept deelrapporten van de Milieueffectrapportage (MER) en de Integrale Effecten Analyse (IEA)

2.1.1 Voornemen en voorstel voor participatie

Op 28 maart 2022 vond in het Provinciehuis Groningen de aftrap plaats van PAWOZ-Eemshaven. De bijeenkomst vormde ook de eerste stap in het participatietraject van het programma. De uitkomsten van de bijeenkomsten zijn verwerkt in het voorstel voor participatie, waarin samen met de stakeholders is vastgesteld hoe zij betrokken willen worden in het programma en het voorstel hiervoor. Dit voorstel is niet in beton gegoten, het proces wordt namelijk in de loop van de tijd steeds getoetst en waar nodig, in overleg met de betrokkenen, bijgesteld. Zo ook in het geval van

PAWOZ-Eemshaven, waarbij na elke fase een update van het participatieplan (september 2022, januari 2023 en november 2024) is gemaakt.

Na de startbijeenkomst van PAWOZ hebben verschillende activiteiten plaatsgevonden zoals themabijeenkomsten, omgevingsoverleg en informatieavonden waar de omgeving haar inbreng op het participatievoorstel kon doen.

- In de periode 15 april tot 27 mei 2022 lagen het voornemen en het participatievoorstel ter inzage en konden belanghebbenden hierop reageren.
- Op 22 april 2022 vond het eerste digitale inloopspreekuur van PAWOZ-Eemshaven plaats. Door het ministerie van KGG werd een korte presentatie gegeven en deelnemers konden vragen stellen. Gasunie en TenneT waren ook aanwezig voor het beantwoorden van (vooral technische) vragen.
- Op 21, 22, 23, 27 en 28 juni 2022 zijn vijf informatiebijeenkomsten georganiseerd voor omwonenden. Deze vonden plaats in het gebied (Dokkum, Pieterburen, Uithuizermeeden en op de Waddeneilanden Ameland en Schiermonnikoog). De avonden bestonden uit een plenair deel over het programma en een informatiemarkt waar de deelnemers de routes in detail konden bekijken, vragen konden stellen (ook aan TenneT en Gasunie) en hun input en reactie mee konden geven. Met de reacties en de input uit de bijeenkomsten is het participatieplan en het onderzoeksplan (concept NRD) opgesteld.
- Op 2 en 30 juni 2022 zijn twee themabijeenkomsten georganiseerd in Groningen met professionele belanghebbenden o.a. decentrale overheden, (natuur)organisaties, grondeigenaren, agrariërs, belanghebbenden uit de scheepvaart, landbouw en visserij.

2.1.2 *Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD)*

In de Notitie Reikwijdte en Detailniveau (NRD) staan alle te onderzoeken routes beschreven alsmede hoe we deze worden onderzocht. Middels verschillende bijeenkomsten (zie hierboven) zijn belanghebbenden gevraagd mee te denken over het 'detailniveau' en 'reikwijdte' van het programma. Tijdens de hele periode dat er aan de NRD gewerkt werd, kon iedereen ook online zijn of haar mening geven of met nieuwe informatie of nieuwe inzichten komen. Hiervoor is een online platform ontwikkeld, waarop de routes in detail te bekijken waren. Ook konden vragen en suggesties worden ingediend via dit platform.

- Van 30 september tot en met 10 november 2022 hebben – als onderdeel van de formele MER-procedure - de concept NRD (cNRD) en het participatieplan ter inzage gelegen en kon eenieder een reactie indienen via internet, telefoon en per post.
- Op 25 oktober is een bijeenkomst voor landbouwers en grondeigenaren in Pieterburen georganiseerd. Tijdens de avond wordt o.a. een presentatie gegeven over het verziltingsonderzoek. Deze is uitgevoerd op verzoek van de grondeigenaren door Acacia Water, in samenwerking met LTO-Noord, TenneT en de Gasunie.

- In dezelfde periode (10, 11, 12 en 26 oktober) zijn ook weer vier informatieavonden (Uithuizermeeden, Schiermonnikoog, Ameland en Dokkum) georganiseerd. De avonden bestonden uit een plenair deel over het programma en een informatiemarkt waar de deelnemers de routes in detail konden bekijken, vragen konden stellen (ook aan TenneT en Gasunie) en hun input en reactie mee konden geven.
- Op 24 november 2022 is een themabijeenkomst georganiseerd in Groningen met professionele belanghebbenden o.a. decentrale overheden, (natuur)organisaties, grondeigenaren, agrariërs, belanghebbenden uit de scheepvaart, landbouw en visserij, over de reacties op het NRD.
- Er zijn in totaal 29 reacties ingediend, inclusief een advies van de Commissie mer en de Waddenvereniging en een zienswijze van LTO-Noord.

Zienswijze LTO-Noord

Al bij het project Ten Noorden van de Waddeneilanden (TNW) heeft LTO-Noord een zienswijze ingediend. Deze is opnieuw ingediend binnen PAWOZ-Eemshaven. Een van de aangedragen punten was een nadrukkelijke rol voor de agrarische ondernemers in het gebied binnen het participatietraject van PAWOZ-Eemshaven. Daarnaast gaf LTO aan dat Landbouw een apart hoofdthema diende te worden in de plan-MER en IEA, en betrokken te willen worden bij de opzet en uitvoering van de onderzoeken. Dit heeft geleid tot het gezamenlijke besluit om de werkgroep landbouw – opgezet tijdens TNW door grondeigenaren uit het gebied Noord-Groningen en TenneT – door te zetten binnen PAWOZ-Eemshaven. Voor de werkgroep is een oproep voor deelname gedaan aan alle grondeigenaren in het gebied. De werkgroep is sinds de start van het Programma betrokken en wordt actief geïnformeerd. De onderzoeksvragen en onderzoeken naar agrarische waarden en verzilting – onderdeel van deelrapport Landbouw van de Integrale Effecten Analyse van PAWOZ-Eemshaven – zijn in samenspraak met de werkgroep opgezet en uitgevoerd.

De ingekomen reacties hebben geleid tot verschillende wijzigingen tussen de concept NRD en de definitieve NRD. Ook is op 6 december de concept NRD, samen met de wijzigingen die gemaakt worden om te komen tot een definitieve NRD, in het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (BOW) besproken. Na verwerking van de reacties is de NRD in januari 2023 vastgesteld.

Notitie Routeontwikkeling NRO (extra tussenstap) deel 1 t/m 3

Op advies van de Commissie voor de milieueffectrapportage (mer) zijn tussen de NRD en de plan-MER en IEA-onderzoeken enkele tussenstappen gemaakt in de zoektocht naar de meest optimale routes. De Commissie mer wees erop dat mogelijk niet alle alternatieve routes succesvol zouden kunnen zijn. Door een getrapte aanpak (trechtering) waarbij – in stappen – steeds gedetailleerder werd gekeken naar de vergunbaarheid en technische haalbaarheid van de routes vielen enkele mogelijke alternatieve routes af. Soms bleken routes namelijk technisch of juridisch (of de onderlinge beïnvloeding daarvan) niet haalbaar. Om dat proces voor de belanghebbenden transparant te houden is – per trapje – gewerkt met een Notitie Routeontwikkeling (NRO). Uiteindelijk zijn er drie notities routeontwikkeling opgesteld waarin het trechteringproces is beschreven. In NRO deel 1 en 2 zijn de routes concreter uitgewerkt en er is bekeken of ze echt kansrijk genoeg lijken om verder te onderzoeken. Tijdens deze trechtering zijn verschillende routes afgevallen voor verder onderzoek. NRO deel 3 is de definitieve versie van de Notitie Routeontwikkeling en bevat de definitieve routes die verder onderzocht worden.

Bij het opstellen van de drie delen van de NRO is een multidisciplinair projectteam betrokken geweest. Onderdeel van dit team waren ecologen, morfologen, mer-specialisten, juridische adviseurs en technische specialisten vanuit de adviesbureaus, aangevuld met experts van TenneT en Gasunie. Daarnaast zijn de Notitie Routeontwikkeling deel 1 en deel 2 getoetst door de Waddenacademie en de Commissie mer. De opmerkingen die hieruit voortkwamen hebben niet geleid tot wezenlijke aanpassingen voor deel 3 van de NRO.

Het proces van routeontwikkeling is ook met de omgeving doorlopen. Rondom het verschijnen van de verschillende routenotities zijn belanghebbenden en professionele stakeholders geïnformeerd en hebben zij de mogelijkheid gehad om mee te denken over de routeoptimalisaties. Het gaat om de volgende momenten in het proces van de NRO (zie voor nadere toelichting ook het volgende subhoofdstuk):

Omgevingsbijeenkomsten:

Op 20 maart 2023 "Aan tafel bij minister Rob Jetten" kregen de deelnemers een update over de stand van zaken en knelpunten van PAWOZ-Eemshaven en hun behoeftes en feedback konden delen. Er was een paneldiscussie met bestuurders uit de regio, een masterclass over de routeontwikkeling en verschillende werksessies.

Op 29 juni 2023 werden belanghebbenden geïnformeerd over de voortgang van PAWOZ-Eemshaven. De volgende onderwerpen kwamen aan bod: routeontwikkeling, routealternatief tunnel, gebiedsinvesteringen en gerelateerde projecten. Over de verschillende onderwerpen zijn presentaties gegeven en vragen gesteld.

Informatiebijeenkomsten

Op 6 juli 2023 vond een inloopbijeenkomst plaats voor bewoners van gemeente Tytsjerksteradiel, Dantumadiel, Westerkwartier en Noardeast-Fryslân. Tijdens de bijeenkomst werd informatie gedeeld en vragen gesteld over het nut en noodzaak van wind op zee en de mogelijke impact van de aanleg van kabels en leidingen op de omgeving.

Bijeenkomsten met de landbouwsector hebben plaatsgevonden met grondeigenaren op 6 september 2023 in Groningen en op 14 september grondeigenaren in Friesland. Op 21 juni en 18 december 2023 is afstemming met de werkgroep landbouw geweest.

Daarnaast heeft met de betrokken regionale en lokale overheden vanaf de start van PAWOZ-Eemshaven (tot op heden) ambtelijk oftewel regio-overleg en bestuurlijk overleg plaatsgevonden. Zo is ook de NRO op 23 september 2023 op ambtelijk en bestuurlijk niveau met de betrokken regionale overheden besproken. Dit is herhaald op alle momenten waarop de notitie wezenlijk is gewijzigd. Ook zijn de raadsleden van de betrokken gemeenten en de provinciale statenleden en de bestuurders van Waterschap Noorderzijlvest en Wetterskip Fryslân (op regelmatige basis) geïnformeerd.

De voorzitter van het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (BOW), minister van Infrastructuur & Waterstaat is apart door de minister EZK geïnformeerd met een voortgangsbrief.

2.1.3

Milieueffectrapportage (plan-MER) en Integrale Effecten Analyse (IEA)

Tussen oktober 2023 en november 2024 hebben de verschillende effectenstudies van het plan-MER en de IEA plaatsgevonden. In het plan-MER worden de milieugevolgen van de verschillende tracés in beeld gebracht. Ook worden hierin maatregelen beschreven om negatieve gevolgen op het milieu te voorkomen of beperken. Met de IEA, wordt er breder gekeken dan naar milieu alleen. Denk daarbij aan thema's zoals landbouw, techniek, kosten, planning, toekomstvastheid en omgeving.

Enkele voorbeelden van bijeenkomsten die we hebben georganiseerd om de omgeving te informeren en betrekken bij de lopende onderzoeken vindt u hieronder:

Omgevingsbijeenkomsten

- Op 20 september 2023 kregen de deelnemers van de bijeenkomsten een toelichting over de voortgang van de routeontwikkeling, welke routes meegaan in verder onderzoek en welke routes zijn afgefallen. Op 20 september is ook een toelichting gegeven op de 50% MER-rapportages. De bijeenkomst bestond uit een plenair gedeelte en een aantal werksessies.
- Op 25 april 2024 is een update gegeven over de effectenonderzoeken en het vervolgproces. Daarnaast is er een presentatie gegeven over de gebiedsinvesteringen en was er ruimte voor vragen van de deelnemers.

Informatiebijeenkomsten

- Op 6, 7, 8, 13, 14 en 21 november 2023 zijn 6 bijeenkomsten georganiseerd (Roodeschool, Grijpskerk, Kloosterburen, Dokkum, Ameland en Schiermonnikoog) om bewoners te informeren over de voortgang van het programma, en de gelegenheid te bieden om vragen te stellen.

Informeren van de regionale bestuurders

- Er zijn er diverse werkbezoeken van hoge ambtenaren en ministers aan Noord-Nederland voor PAWOZ-Eemshaven georganiseerd, om te spreken met belanghebbenden en bestuurders uit het gebied.
- Ook zijn tijdens het proces verschillende regio-overleggen en afstemmingsmomenten georganiseerd met de betrokken regionale en lokale overheden op ambtelijk en bestuurlijk niveau. Zo vindt er tweewekelijks overleg plaats tussen Provincie Friesland, Provincie Groningen en het ministerie van KGG. Zes-wekelijks vindt de communicatiewerkgroep plaats tussen Provincie Friesland, Provincie Groningen, de betrokken gemeentes, Waterschappen Noorderzijlvest en Wetterskip Fryslân, TenneT, Gasunie en het ministerie van KGG.
Daarnaast heeft – rondom procedurele mijlpalen – overleg plaatsgevonden met de bestuurders.
- De raadsleden van de betrokken gemeenten en de provinciale statenleden en de bestuurders van de Waterschappen Noorderzijlvest en Wetterskip Fryslân zijn geïnformeerd en daarmee goed op de hoogte gehouden van de voortgang van het programma en onderzoeken.

Werkgroep landbouw

- Op 27 juni en 10 december 2024 is de Werkgroep landbouw bij elkaar gekomen. Het ministerie van KGG heeft een toelichting gegeven over de stand van zaken van PAWOZ-Eemshaven en door de onderzoeksbureaus is een toelichting gegeven over het verziltingsonderzoek en het agrarische waardenonderzoek. Daarnaast was er de mogelijkheid voor de deelnemers van de werkgroep om hun input in te brengen en vragen te stellen.

Werkgroep verzilting

- Op 3 juli 2024 is de Verziltingswerkgroep bijeengekomen. Deelnemers van de Werkgroep verzilting waren een combinatie van grondeigenaren, LTO, medewerkers van provincie en waterschap en TenneT die meermaals bij elkaar zijn gekomen. Kern van deze werkgroep was het bijeenbrengen van deskundigheid op het gebied van verzilting in relatie tot de aanleg van een toekomstig kabelsysteem.

Voordat we een toelichting geven op de review en dialoofase willen we nog stilstaan bij enkele deelrapporten van de Integrale Effecten Analyse. Te weten het deelrapport Omgeving en het deelrapport Landbouw.

2.1.4

Deelrapport Omgeving

Onder de 16 deelrapporten die zijn opgesteld hebben we ook specifiek aandacht besteed aan de omgeving door een deelrapport Omgeving op te stellen. Het deelrapport Omgeving geeft een overzicht van de onderwerpen waar omgevingspartijen een belang, zorg of wens over hebben geuit binnen het programma. Het overzicht maakt duidelijk dat de omgevingsvraagstukken zijn (h)erkend en meegenomen in de verdere ontwikkeling van het programma. De zorgen en wensen zijn onderverdeeld in algemene en route-specifieke omgevingsvraagstukken zonder daarin een afweging te maken. Een concept Omgevingsrapport is in maart 2024 voorgelegd met een verzoek om aanvullingen, waarop 20 belangenorganisaties, gemeenten en provincies, waterschappen hebben gereageerd. De opmerkingen zijn voor zover relevant meegenomen in de afronding van het omgevingsrapport dat in november, tezamen met de andere rapporten, ter review is voorgelegd.

2.1.5

Deelrapport Landbouw

Een andere belangrijke groep belanghebbenden zijn de agrariërs en grondeigenaren die mogelijk te maken krijgen met aanleg van kabels en/of leidingen over hun grondgebied. Het deelrapport landbouw omvat de onderzoeken naar de mogelijke effecten van de aanleg van kabels en leidingen op de verzilting in het gebied en de agrarische waarden. De informatie uit deze deelrapporten kent een detailniveau dat niet gebruikelijk is in deze fase van de procedure. Meestal komt deze informatie pas beschikbaar in de zogenoemde 'projectfase' waarin veel preciezer wordt belicht wat de effecten van de aanleg van kabels en/of leidingen kunnen zijn. De Werkgroep landbouw is nauw betrokken geweest vanaf de opzet tot de afronding van deze onderzoeken. De werkgroep zal worden voortgezet in de komende maanden om na te gaan hoe we in de projectfase moeten omgaan met de verschillende effecten van een kabelaanleg.

Deze ophaalfase eindigde in november 2024 met het gereedkomen van de conceptversies van de MER-achtergrondrapporten en de IEA-deelrapporten. De conceptrapporten waarin de onderzoeksfeiten en inzichten bijna gereed waren. Dat

was het moment waarop we het ontwerpprogramma PAWOZ konden gaan ontwikkelen.

2.2 Review- en dialoofase

Vanaf oktober 2024 tot en met februari 2025 volgt een fase van 'review en dialoog'. In deze fase was er ruimte om te reflecteren op de concept onderzoeksresultaten en het gesprek te starten over de onderzoeksconclusies en het beleid c.q. de bestuurlijke keuzes die hieruit zouden moeten volgen.

2.2.1 Review

In deze fase hebben we de medeoverheden en een brede groep van betrokken belangenorganisaties gevraagd om de concept-deelrapporten van de MER/IEA effectenonderzoeken van commentaar te voorzien (review). Een bijzondere stap omdat belanghebbenden meestal pas tijdens de formele terinzagelegging voor het eerst inzicht krijgen in de onderzoeksgegevens. Vanuit PAWOZ is ervoor gekozen om deze review eerder te starten. Dat droeg eraan bij dat stakeholders inhoudelijk eerder en sneller op eenzelfde informatieniveau zaten. Dat maakte ook een goed gesprek mogelijk. Tegelijkertijd kon met deze extra stap de onderzoeksrapporten aan kracht winnen doordat nog meer experts reageerden op de onderzoeksrapporten, de methodieken en de resultaten.

- Van 25 november tot 15 december 2024 hebben belanghebbenden de MER-achtergrondrapporten en de IEA-deelrapporten van reacties kunnen voorzien (review periode). Er is door 21 organisaties gereageerd met circa 1000 reacties in totaal.
- Deze reacties hebben tot diverse aanscherpingen en nuanceringen geleid. De essentie van de onderzoeksresultaten is niet gewijzigd.

We zijn erkentelijk voor de grote betrokkenheid en inzet van alle belanghebbenden die hun reactie hebben gegeven op alle conceptrapporten. Iedere organisatie die een reactie heeft ingediend heeft een individuele terugkoppeling ontvangen (februari 2025) van wat we hebben gedaan met hun inbreng. Met sommige belanghebbenden is, op verzoek, overleg gevoerd met deskundigen om uitleg te geven over de opgestelde beantwoording. De uitkomsten van de externe review zijn gebruikt om de deelrapporten definitief af te ronden.

2.2.2 Dialoofase

Tijdens de dialoofase zijn middels omgevingsbijeenkomsten, werksessies met de ambtelijke vertegenwoordiging en één-op-één gesprekken betrokken bij de mogelijke keuzes en bijbehorende afwegingen in het ontwerpprogramma.

- Zo is er tijdens twee werksessies (oktober en december 2024) met de ambtelijke vertegenwoordigers van provincies, gemeenten, en waterschappen gesproken over de onderzoeksresultaten, de aanwezige dilemma's en de weerslag daarvan op het ontwerpprogramma.
- Om een bredere groep (professionele) stakeholders te informeren en betrekken zijn daarnaast nog een tweetal omgevingsbijeenkomsten georganiseerd:

- Op de omgevingsbijeenkomst van 27 november 2024 zijn de conclusies van de hoofdrapporten van de plan-MER en Integrale Effecten Analyse toegelicht en besproken. In 5 deelsessies hebben verschillende experts in kleinere groepen toelichting gegeven op diverse aspecten van de onderzoeken. Daarbij was ruim gelegenheid om vragen te stellen en dilemma's te bespreken. Tijdens deze bijeenkomst zijn we ook met belanghebbenden en andere experts de dialoog aangegaan over de belangrijkste onderzoeksresultaten.
- Op de omgevingsbijeenkomst van 14 januari 2025 is een terugkoppeling gegeven van de reviewresultaten op de deelrapporten en de hoofdlijnen uit het concept-ontwerpprogramma. De deelnemers hebben in kleinere groepen aan gesprekstafels verder van gedachten gewisseld en de dilemma's, suggesties en aandachtspunten besproken. Deze inbreng wordt meegenomen naar de mogelijke keuzes en bijbehorende afwegingen die we voorzien in het ontwerpprogramma.

Regioadvies

Bij de start van de aankondiging van het programma in 2021 zijn vanuit de regio adviezen van verschillende organisaties aan de minister van EZK gezonden. Zo heeft onder andere de provincie Groningen gevraagd om het perspectief van de provincie Groningen goed mee te wegen in de besluitvorming over aanlandingen en de potentie van Groningen als geschikte aanlandlocatie (Eemshaven). Ze geven aan ook zorgen te hebben over de inpassing in het Waddengebied, landbouw, waterveiligheid, landschap, cultuurhistorie en toekomstbestendigheid.

In een Regiobrief van december 2024 geven de regionale bestuurlijke vertegenwoordigers, natuur- en milieuorganisaties, LTO-Noord en universiteiten van Noord-Nederland aan een sterke voorkeur te hebben voor de oostelijke routes als meer toekomstbestendige routes die goed aansluiten bij de economische ambities die in de regio leven, maar ook antwoord bieden op toekomstige aanlandingen.

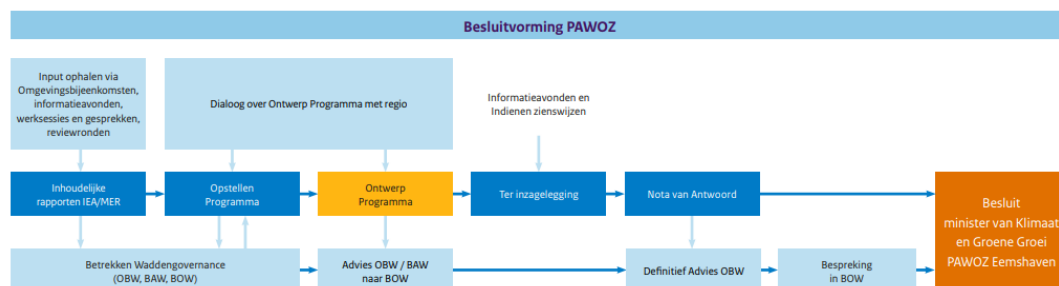
In dialoog met de omgeving is en wordt in de komende maanden gewerkt aan oplossingen om de aanlanding met zo min mogelijk impact, respect voor de natuur en perspectief voor de landbouw verder te ontwikkelen.

Tenslotte is deze fase afgerond met een bestuurlijk overleg op 3 februari 2025 om het voorgenomen beleid met de minister te bespreken.

2.3

Besluitvormingsfase

Na het gereedkomen van alle deelrapporten, de MER- en IEA-hoofdrapporten en het ontwerpprogramma start de 'besluitvormingsfase'. Deze fase loopt van februari tot zomer 2025. In juni 2025 zal PAWOZ-Eemshaven in het Bestuurlijk Overleg PAWOZ (BOP) en het Bestuurlijk Overleg Waddengebied (BOW) worden besproken, waarna de minister van KGG PAWOZ-Eemshaven zal vaststellen.

Figuur 3: Schematische weergave van het besluitvormingsproces.

Wij zijn voornemens om de participatie activiteiten voort te zetten in de komende periode waarbij de volgende activiteiten reeds gepland staan.

- De publicatie van het ontwerpprogramma: het ontwerpprogramma wordt tegelijk met het Plan-MER en de IEA ter inzage gelegd van 28 februari tot en met 10 april 2025. Hierop kan iedereen een zienswijze naar voren brengen. De zienswijzen worden van een reactie voorzien in de Nota van Antwoord.
- Bijeenkomst Werkgroep landbouw: op 26 februari komt de Werkgroep landbouw weer bij elkaar. Het ministerie van KGG zal een toelichting geven over het ontwerpprogramma en er zal gelegenheid zijn voor discussie en het stellen van vragen. Zowel TenneT als de Gasunie zijn aanwezig om vanuit hun technische expertise vragen te beantwoorden.
- Een webinar voor het brede publiek: op 10 maart om het ontwerpprogramma PAWOZ-Eemshaven toe te lichten en veel voorkomende vragen te beantwoorden. Zowel TenneT als de Gasunie zijn aanwezig om vanuit hun technische expertise vragen te beantwoorden.
- Informatiebijeenkomsten in Rodeschool, Kloosterburen, Grijpskerk, Dokkum, Ameland en Schiermonnikoog: tussen 12 en 26 maart worden verschillende bijeenkomsten georganiseerd om informatie over het ontwerpprogramma te delen en vragen van bezoekers te beantwoorden. Ook vinden er gesprekken plaats met de gemeente Borkum (Duitsland) over de voortgang van het ontwerpprogramma. Zowel TenneT als de Gasunie zijn aanwezig om vanuit hun technische expertise vragen te beantwoorden.
- Informatiebijeenkomst voor grondeigenaren in Groningen: voor de grondeigenaren (agrariërs en andere eigenaren) en beheerorganisaties langs de voorkeursroute op land voor kabels, wordt een bijeenkomst georganiseerd op 3 maart om de onderzoeksresultaten en het ontwerpprogramma te bespreken. Ook wordt de gelegenheid geboden om vragen te stellen. Belangenorganisaties zoals LTO-Noord en VOG (Vereniging van Oevereigenaren en gebruikers) zijn hierbij betrokken. Zowel TenneT als de Gasunie zijn aanwezig om vanuit hun technische expertise vragen te beantwoorden.
- Toelichting aan de raden en provinciale staten: de raden en provinciale staten van provincie Groningen en Friesland, en de gemeenteraden van Schiermonnikoog, Ameland, Noardeast-Fryslân, Westerkwartier, Het Hogeland en Eemsdelta worden een-voor-een bijgepraat over het ontwerpprogramma en het vervolgproces.

- Ook de besturen van de waterschappen Noorderzijlvest en Wetterskip Fryslân worden geïnformeerd.

3 Resultaat van het participatieproces

Het doel van het participatieproces binnen PAWOZ-Eemshaven is om door samenwerking tot gedragen oplossingsrichtingen te komen en om de besluitvorming goed te kunnen voorbereiden. Hierboven hebben we de gevolgde opzet tot 1 februari beschreven.

Zoals beschreven in voorgaand hoofdstuk, is in de ophaalfase de omgeving uitgenodigd mee te denken en adviseren over de routes en onderzoeken. Zo heeft de omgeving input geleverd tijdens informatiebijeenkomsten, bewonersavonden, omgevingsbijeenkomsten, themabijeenkomsten, werkgroepen, overleggen en één-op-één gesprekken. Dit heeft in de loop van het proces onder meer geleid tot waardevolle inbreng vanuit diverse organisaties en belanghebbenden aan PAWOZ-Eemshaven. Voorbeelden van deze inbreng vindt u hieronder:

- Op verzoek van LTO-Noord is de werkgroep landbouw actief voortgezet en betrokken bij de opzet en uitvoering van de onderzoeken ten aanzien van verzilting en agrarische waarden. Deze studies zijn, conform verzoek van LTO, onderdeel van het apart opgenomen thema Landbouw in de Integrale Effect Analyse (IEA) van het programma.
- Gedurende het project Ten Noorden van de Waddeneilanden (TNW) is voor de doorkruising van Schiermonnikoog gekeken naar de variant Eilandervalg. In de NRD van PAWOZ-Eemshaven is uiteindelijk, mede door reacties uit het participatieproces, uitgegaan van de geoptimaliseerde route: Schiermonnikoog Wantijroute, met boringen onder het eiland door. Bij deze geoptimaliseerde route is rekening gehouden met bekende locaties van ecologische aandachtsgebieden.
- In de NRD is op verzoek van de omgeving route XIb – Dijkvariant b opgenomen als alternatief voor de route over land die over agrarische percelen loopt. In samenspraak met het Waterschap Noorderzijlvest is bekeken of het aanleggen en onderhouden van kabels of leidingen langs deze route haalbaar te maken was. Op basis van de gesprekken is uiteindelijk gezamenlijk geconstateerd dat dit niet het geval is.
- In de oplegnotitie NRD zijn de belangrijke veranderingen die in de concept NRD zijn doorgevoerd beschreven. Deze veranderingen zijn gemaakt op basis van binnengekomen reacties, het advies van de commissie mer en op basis van voortschrijdend inzicht en externe ontwikkelingen. Enkele voorbeelden zijn:
 - In de definitieve NRD is na afstemming met de organisaties Natuur en Milieu en Stichting de Noordzee een expliciete toevoeging van de werkafspraken uit het Noordzeeakkoord opgenomen, tezamen met een onderbouwing waaruit blijkt dat we deze afspraken meenemen.
 - Ook is in de definitieve NRD, naar aanleiding van het advies van de Commissie mer en binnengekomen reacties, meer toelichting gegeven over de volgende aspecten:
 - Eemshaven als aanlandlocatie
 - Tijdlijn en proces Waterstof Netwerk Nederland

- Afvallen Wantij Route Ameland voor kabels¹
- Introduceren van de ADC-toets
- Te nemen besluiten en tijdspad projectbesluiten
- Cumulatie
- Inbouwen van tussenstappen (waarin de maximale fysieke ruimte per Waddenroute en onderscheidende milieuthema's worden onderzocht)
- De 'tunnel' als alternatief voor de aansluiting van kabels en leidingen vanaf windparken op de Noordzee naar Eemshaven kent zijn oorsprong in het onderzoek "Innovatieve doorkruising Waddengebied". Vanaf de zomer van 2021 zijn er verschillende onderzoeken uitgevoerd voor de optie van een tunnel onder de Waddenzee. Ook wordt de tunnel in het participatieproces van de NRD door de omgeving ingebracht. Vanwege deze herhaalde inbreng en de resultaten uit de Quickscan besluit het ministerie de tunnel als routeoptie mee te nemen in de concept NRD in september 2022. Na vaststelling van de NRD is de tunnel in de uitvraag voor de start van de Milieueffectrapportage opgenomen en verder uitgewerkt als route X.
- Op verzoek van het ministerie van KGG heeft de Waddenacademie een review uitgevoerd op de Notitie Routeontwikkeling Deel 2. De opmerkingen en aanvullingen vanuit de Waddenacademie zijn gebruikt om de NRO verder aan te scherpen.
- De conceptversies van de achtergrond- en deelrapporten van het planMER en IEA zijn op twee momenten gedeeld met de omgeving:
 - tussen september en oktober 2023 heeft een eerste externe reviewronde plaatsgevonden waarbij de 50 procentversies van de rapporten zijn gedeeld met professionele belanghebbenden. Er is vooral uitgevraagd op de onderzoeksmethode en wat er in het gebied gebeurt waarop reacties zijn opgehaald die meegenomen zijn in de volgende versies van de deelrapporten.
 - van november tot half december 2024 hebben professionele belanghebbenden de MER-achtergrondrapporten en de IEA-deelrapporten in extra review ronde van reacties kunnen voorzien. De uitkomsten van de externe review zijn gebruikt om de deelrapporten definitief af te ronden.
- De regio heeft, middels een regiobrief, een duidelijke voorkeur aangegeven voor de oostelijke routes en is hierover in gesprek met het programmateam, in samenwerking met het ambtelijke en bestuurlijk overleg.
- Over het proces van betrekken is door de regio haar waardering uitgesproken (zie regiobrief van 9 december 2024). De Beheerders Autoriteit Waddenzee (BAW) en Beheerderscollectief Waddenzee hebben hun complimenten geuit over het tot nu toe gevolgde proces en de diepgang waarmee de vragen die aan de orde zijn bij de voorgenomen ingrepen zijn uitgewerkt en onderbouwd.

Dit procesverslag wordt de komende maanden verder aangevuld met participatieactiviteiten tot aan de definitieve besluitvorming van PAWOZ-Eemshaven in juli 2025, waarna we een eindconclusie kunnen trekken over het resultaat van het participatieproces.

¹ In de NRD is beschreven dat de Ameland Wantij route (route VIII) niet wordt meegenomen (voor kabels), omdat deze aanlandt op Burgum en dan via een lang tracé over land naar Eemshaven moet. Op verzoek van de Commissie mer is toegevoegd dat de route een significant langer land tracé heeft en Natura 2000-gebied Lauwersmeer doorkruist. De route wordt daarom niet meegenomen in de reikwijdte van de NRD.

Bijlage 1. Overzicht data overleggen, informatiebijeenkomsten, omgevingsbijeenkomsten

Van de bijeenkomsten zijn sfeerverslagen gemaakt, deze zijn online te lezen op Website - [Programma Aansluiting Wind Op Zee \(PAWOZ\) - Eemshaven | RVO.nl](#)

2022		
Datum	Activiteit	Doel
28-03-2022	Startbijeenkomst PAWOZ	Start van het programma met minister Jetten: kennismaken, ophalen bijdrage participatieproces en uitdagingen
21-04-2022	Webinar	Informeren en online mogelijkheid om vragen te stellen
02-06-2022	Themabijeenkomst	Themabijeenkomsten over de reikwijdte van het onderzoek
21 t/m 28-06-2022	Informatiebijeenkomsten	Informeren en mogelijkheid om vragen te stellen Dokkum (21 juni), Schiermonnikoog (22 juni) Uithuizermeeden (23 juni) Pieterburen (27 juni) Ameland (28 juni)
22-06-2022	Bijeenkomst grondeigenaren	Informeren en mogelijkheid om vragen te stellen
30-06-2022	Themabijeenkomst	Themabijeenkomst over het detailniveau van de onderzoeken
11-07-2022	Bestuurlijk Overleg PAWOZ	Afstemming over de opzet van het programma
30-08-2022	Omgevingsbijeenkomst	Werkversie van het onderzoeksplan (cNRD) besproken
19-09-2022	Bestuurlijk Overleg PAWOZ	Afstemming voortgang onderzoeken
30-09-2022 t/m 10-11-2022	Terinzagelegging	Concept Notitie Reikwijdte & Detailniveau (NRD)
Oktober 2022	Informatiebijeenkomsten	Informeren over NRD - Schiermonnikoog (10 oktober), Hollum (11 oktober), Uithuizermeeden (12 oktober), Dokkum (26 oktober)/ Op 11, 12 en 25 oktober 2022 mogelijkheid om overdag informatie in te winnen in de plaatsen Nes, Leens en Uithuizen.
25-10-2022	Bijeenkomst grondeigenaren	Toelichting NRD en van onderzoeksbureau Acaciawater over het verziltingsonderzoek
24-11-2022	Themabijeenkomst	Informatie over NRD en indienen van reacties op de NRD op bijeenkomst Groningen

06-12-2022	Bestuurlijk Overleg PAWOZ	Toelichting NRD en vervolg
08-12-2022	Bestuurlijk Overleg Waddengebied	Toelichting NRD en meegenomen bij de vervolgstap op deze NRD, waarbij op basis van een technische uitwerking de effecten van de routes in kaart worden gebracht

2023

Datum	Activiteit	Doel
20-03-2023	Bestuurlijk Overleg PAWOZ	Afstemming voortgang programma en planning
20-03-2023	Omgevingsbijeenkomst	Informeren over voortgang programma en planning
21-06-2023	Werkgroep landbouw Groningen	Eerste PAWOZ-bijeenkomst voor deze groep: introductie programma, nut en noodzaak, procesomschrijving, ophalen actieve deelnemers, vervolg
29-06-2023	Omgevingsbijeenkomst	Informeren over NRO deel 1 en planning
06-07-2023	Informatiebijeenkomsten	Informeren waar mogelijk waterstofleidingen komen te liggen. Inloopbijeenkomst voor bewoners van de gemeentes Tytsjerksteradiel, Dantumadiel, Westerkwartier en Noardeast-Fryslân
06-09-2023	Werksessie grondeigenaren Groningen	Groep die zich bij de informatiebijeenkomst in juni heeft aangemeld, en werkgroep LTO
14-09-2023	Werksessie grondeigenaren west (Friesland)	Bijeenkomst in Westereem; Insteek Agrarisch waardenonderzoek bespreken, bespreken van Notitie Routeontwerp 1
18-09-2023	Bestuurlijk Overleg PAWOZ	Afstemming voortgang Notitie Route Ontwikkeling
20-09-2023	Omgevingsbijeenkomst	Informeren over Notitie Route Ontwikkeling en planning
November 2023	Informatiebijeenkomsten	Informeren over de routeontwikkeling- Inloopbijeenkomsten in Roodeschool (6 november), Grijpskerk (7 november), Kloosterburen (8 november), Dokkum (13 november), Ameland (14 november), Schiermonnikoog (21 november)
13-11-2023	Beheercommissie Waddengebied	Presentatie BCW - routeontwikkeling en start effectenstudies
14-11-2023	Raad Schiermonnikoog	Presentatie Routeontwikkeling en de start van de effectenstudies
22-11-2023	BO Vereniging Waddengemeenten	Presentatie Routeontwikkeling en de start van de effectenstudies
23-11-2023	Raad Het Hogeland	Presentatie Routeontwikkeling en de start van de effectenstudies

18-12-2023	Werkgroep landbouw Groningen	Overleg met update verziltingsonderzoek en agrarisch waardenonderzoek, en PAWOZ
------------	------------------------------	---

2024

Datum	Wat?	Doel
17-01-2024	Bestuurlijk Overleg Waddengebied	Minister heeft voortgangsbrief ontvangen. Cie mer heeft trechtering geadviseerd van routes die niet vergunbaar of uitvoerbaar zijn.
05-03-2024	Overleg gemeente Borkum	Presentatie over PAWOZ en planning
27-03-2024	Bestuurlijk Overleg PAWOZ	Afstemming voortgang MER-onderzoeken en planning
25-04-2024	Omgevingsbijeenkomst	Informeren over voortgang Notitie Routeontwikkeling en planning
April 2024	Review concept omgevingsrapport	Voorleggen van concept Omgevingsrapport met alle issues van stakeholders
06-06-2024	OBW	Omgevingsberaad Waddengebied; bespreking voortgang programma
26-06-2024	AO	Bespreken planning en proces, voorbereiding BOP
27-06-2024	Werkgroep Landbouw Groningen	Informeren van werkgroep over de onderzoeken verzilting en agrarische waarden
01-07-2024	BOW	Bestuurlijk Overleg Waddengebied, Toogdag, informeren over voortgang en proces
03-07-2024	Verziltingswerkgroep	Informeren van werkgroep over de onderzoeken verzilting
11-07-2024	BOP	Op verzoek van de regiobestuurders is dit overleg vervallen
18-09-2024	Werksessie ontwerpprogramma	Bespreken hoofdlijnen ontwerpprogramma met overheden (provincies, gemeenten) en waterschappen
25-09-2024	Werkbezoek Minister aan gebied	Bezoek aan landbouwbedrijf, Groninger Seaports en Schiermonnikoog, Warffum
26-09-2024	Presentatie Raden en Provinciale Statenleden Groningen	Informerende bijeenkomst en bijpraat over PAWOZ
30-09-2024	Presentatie Raden en Provinciale Statenleden Friesland;	Informerende bijeenkomst en bijpraat over PAWOZ
30-09-2024	Presentatie Raad Schiermonnikoog	Informerende bijeenkomst en bijpraat over PAWOZ
02-10-2024	Werkgroep aanlanding tunnel	Informeren en bespreken issues rondom aanlanding tunnel
09-10-2024	Presentatie PAWOZ op Statendag	Presentatie over PAWOZ en planning

10-10-2024	Werksessie ontwerpprogramma	Bespreken hoofdlijnen ontwerpprogramma met overheden (provincies, gemeenten) en waterschappen
22-10-2024	VoorOverleg Omgevingsberaad	Informerende update PAWOZ-planning
24-10-2024	MT Rijk Regio	MT ministeries en regio Waddengebied
06-11-2024	Werkgroep aanlanding tunnel	Informeren en bespreken issues rondom aanlanding tunnel
12-11-2024	Stuurgroep Rijk	Stuurgroep Rijkspartners
13-11-2024	Werkgroep aanlanding tunnel	Informeren en bespreken issues rondom aanlanding tunnel
12-11-2024	Presentatie Coalitie Wadden Natuurlijk	Informerende update PAWOZ en proces
19-11-2024	OBW	Informerende update PAWOZ-planning
21-11-2024	AO	Bespreken planning en proces, voorbereiding BOP
25-11-2024 / 15-12-2024	Review MER/IEA deelrapporten	Review gevraagd van belangenorganisaties op concept-rapporten
27-11-2024	Kick-off reviewperiode	Presentaties met toelichting op de rapporten door deskundigen;
27-11-2024	Omgevingsbijeenkomst	Informatie over resultaten van deelrapporten; dialoog met stellingen en dilemma's
02-12-2024	BOP	Informatie over resultaten van deelrapporten, toelichting op proces en planning
03-12-2024	Presentatie NZO - commissie Energie en Infrastructuur	Presentaties met toelichting op de rapporten en procesplanning
04-12-2024	Werkgroep aanlanding tunnel	Informeren en bespreken issues rondom aanlanding tunnel
10-12-2024	Werksessie RWS	Presentaties met toelichting op de MER-deelrapporten door deskundigen
10-12-2024	Werkgroep Landbouw	Informeren en bespreken verziltingsonderzoek en agrarische waarden onderzoek
12-12-2024	Werksessie ontwerpprogramma	Bespreken hoofdlijnen ontwerpprogramma met overheden (provincies, gemeenten) en waterschappen
19-12-2024	BOW	Toelichting stand van zaken PAWOZ

2025

Datum	Activiteit	Doel
-------	------------	------

14-01-2025	Omgevingsbijeenkomst	Informatie over resultaten onderzoeken en doorkijk naar ontwerpprogramma; dialoogtafels en ophalen reacties, suggesties en aandachtspunten
23-01-2025	AO	Bespreken review resultaten en MER/IEA hoofdrapporten; bestuurlijke punten ontwerpprogramma
03-02-2025	BOP	Bespreken ontwerpprogramma en besluitvormingsproces

Bijlage 2. Nota besluitvormingsproces

Ministerie van Klimaat en
Groene Groei

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

**Directoraat-generaal Klimaat
en Energie**
Directie Realisatie
Energietransitie

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000240906

Ons kenmerk
DGKE-DRE /240903

Datum 5 december 2024
Betreft Besluitvormingsproces PAWOZ Eemshaven

Aanleiding

Deze notitie geeft een toelichting op het besluitvormingsproces rondom Programma Aansluiting Wind Op Zee. Wij nemen u mee in het besluitvormingsproces en de voorbereidingen die daaraan vooraf gaan. Ook informeren wij u over de wijze waarop de omgeving hierbij betrokken wordt.

Inleiding

Vanuit het programma PAWOZ is er in de afgelopen jaren veel energie gestoken in het betrekken van de stakeholders bij het gehele proces. Er zijn diverse bewoners- en omgevingsbijeenkomsten georganiseerd en er is regelmatig een bestuurlijk overleg. We merken dat iedereen zich goed geïnformeerd voelt en dat onze inspanningen worden gewaardeerd. We realiseren ons dat er zorgen zijn over de aanleg van leidingen en kabels tussen windparken Ten Noorden van de Waddeneilanden en Doordewind op de Noordzee en de Eemshaven. We willen dat alle belangen goed gehoord en zo meegenomen worden, maar weten ook dat we niet alle belangen kunnen dienen.

Nu de onderzoeksfase voor de MER/IEA dit najaar de eindfase bereikt, en we starten met het vastleggen van het beleid in een ontwerpprogramma, willen we iedereen blijven betrekken om het draagvlak voor het programma te borgen. In deze notitie leggen we eerst uit welke fases we de komende periode onderscheiden, en hoe het bestuurlijk en het omgevingsproces eruit ziet.

Fases

Ophaalfase

De afgelopen maanden waren wat we de 'ophaalfase' noemen. In de ophaalfase hebben we veel mogelijke effecten van de aanleg van kabels en leidingen onderzocht, en waardevolle informatie en inzichten opgehaald uit gesprekken met de omgeving. Laatstelijk tijdens een bestuurlijk overleg op 27 maart 2024 en een omgevingsbijeenkomst op 25 april 2024. Deze ophaalfase eindigt in november 2024 met het gereedkomen van de onderzoeksrapporten. Rapporten die de feiten en inzichten moeten leveren op basis waarvan beleid kan worden ontwikkeld.

Review en dialoog

Vanaf oktober 2024 – februari 2025 zitten we in een fase die we 'review en dialoog' noemen. In deze fase vragen we een brede groep van externe stakeholders om onze onderzoeksrapporten te reviewen (externe review). Voor uw ambtelijke ondersteuning is er de gelegenheid om vanaf eind november 2024 deel te nemen aan de zogeheten 'externe reviews'. Voordat onze onderzoeksrapporten formeel naar buiten komen geven we stakeholders de mogelijkheid om kennis te nemen van de inhoud en een reflectie te geven op de rapporten tijdens deze externe reviews. Uw ambtenaren kunnen u zo nodig informeren over belangwekkende zaken uit de diverse deelrapporten.

We hopen daarmee te bereiken dat de onderzoeksrapporten aan kracht winnen doordat nog meer experts kunnen reageren op onze onderzoeksrapporten, de methodieken en resultaten. Deze fase draagt eraan bij dat stakeholders inhoudelijk op eenzelfde informatieniveau zitten. Dat maakt een goed gesprek mogelijk.

Tijdens de externe review in november organiseren we een Omgevingsbijeenkomst op 27 november. Tijdens deze bijeenkomst willen we ambtelijk, met belanghebbenden en andere experts de dialoog aangaan over de belangrijkste onderzoeksresultaten. De uitkomsten van de externe reviews gebruiken wij om de rapporten te vervolmaken. We gaan ook in dialoog met de ambtelijke vertegenwoordigers van provincies en gemeenten over het te ontwikkelen beleid en de weerslag daarvan in het ontwerpprogramma PAWOZ.

Voor statenleden en raadsleden is eind september een informerende bijeenkomst georganiseerd over de stand van zaken binnen PAWOZ en de planning voor het komende jaar. We hebben een bijeenkomst gehouden met het Friese en met het Groningse deel van het studiegebied. De bijeenkomsten zijn ook bijgewoond door de Waterschappen.

Voor de raad van Schiermonnikoog is een informerende openbare bijeenkomst gehouden op 30 september. Verder volgt een informatiebijeenkomst met belangstellenden en organisaties op het eiland, afgestemd met de gemeente.

Parallel aan de gesprekken over de onderzoeksresultaten werken we aan het opstellen van het ontwerpprogramma PAWOZ. Daar willen wij uw organisaties nadrukkelijk bij betrekken. In werksessies gaan we in het najaar met uw ambtenaren in gesprek over de beleidskeuzes en onderbouwingen die we voorzien in het ontwerpprogramma PAWOZ. Tenslotte willen wij deze fase afronden met een bestuurlijk overleg op 3 februari 2025 waarin we het voorgenomen beleid met u willen doorspreken. Daarna ronden we het ontwerpprogramma en alle ondersteunende rapporten af medio februari 2024.

Bredere omgeving

Ook de bredere omgeving blijven we betrekken bij PAWOZ. Dat doen we op verschillende manieren. Belangrijkste vorm voor ons is de organisatie van de omgevingsbijeenkomsten waar we vooral veel belangenbehartigers en overheden ontmoeten. Zoals aangegeven organiseren we een Omgevingsbijeenkomst op 27

november a.s. om de onderzoeksresultaten te bespreken. Vervolgens is er op 14 januari 2025, in overleg met OBW, een omgevingsbijeenkomst om de contouren van het ontwerpprogramma te bespreken.

Aan het begin van de Ter Inzage Legging (28 februari – 13 april) organiseren we opnieuw een webinar voor het brede publiek om het ontwerpprogramma PAWOZ en de procedure toe te lichten, bewonersbijeenkomsten in Groningen, Friesland, Ameland en Schiermonnikoog. Ook wordt de gemeente Borkum (Duitsland) op de hoogte gehouden van de voortgang van het ontwerpprogramma. Voor grondeigenaren (agrariërs, natuurorganisaties en andere eigenaren) organiseren we een bijeenkomst in Groningen en een in Fryslân om met hen de onderzoeksresultaten en het ontwerpprogramma te bespreken en vragen te beantwoorden.

Besluitvormingsfase

Onderdeel van deze fase is behandeling van PAWOZ in de zogenoemde 'Waddengovernance'. Het Omgevingsberaad Waddengebied en Beheersautoriteit Wadden zullen een advies opstellen aan het Bestuurlijk Overleg Wadden en volgt bespreking van de voortgang van PAWOZ in het Bestuurlijk Overleg Wadden op 19 december 2024. Vanaf eind januari 2025 verwachten we dat alle onderzoeksrapporten, IEA hoofdrapport en het ontwerpprogramma gereed zijn en start de 'besluitvormingsfase'.

De planstudie PAWOZ - die valt onder de omgevingswet - is zelfbindend voor de Minister van Klimaat. Daarom brengt de Minister het ontwerpprogramma PAWOZ in de formele besluitvormingsprocedure. Het aanbieden voor besluitvorming gebeurt om die reden expliciet niet door het Bestuurlijk Overleg PAWOZ. Deze procedure biedt ruimte aan alle belanghebbenden - en dus ook de leden van het Bestuurlijk Overleg PAWOZ - om een eigenstandige afweging te maken over PAWOZ. Die afweging kan zowel ingebracht worden (getrapt of direct) in de zogenoemde Waddengovernance als vanaf Q1 2025 tijdens de formele Ter Inzage Legging (TIL). Ook geeft de commissie MER dan een advies over de MER. Pas na deze stappen zal de Minister in Q2 van 2025 een definitief besluit nemen over PAWOZ.

Er volgt een formele inspraakprocedure en behandeling van de MER door de commissie MER in Q1 en (deels) Q2 van 2025. Naar alle verwachting zal de Minister dan een definitief besluit nemen over het Programma Aanlanding Wind op Zee (PAWOZ) in Q2 van 2025.

In de verwachting dat PAWOZ succesvol leidt tot een voorkeursalternatief voor de aanleg van kabels, kan TenneT kort daarvoor of daarna starten met de project-MER voor de feitelijke aanleg. Voor de aanleg van waterstofleidingen volgt een ander spoor. In een besluit over leidingen willen we ook de mogelijkheden voor hergebruik van bestaande leidingen op zee meewegen. Daarvoor loopt een separaat onderzoek waarvan de resultaten eind Q2 / Q3 van 2025 worden voorzien.

Bestuurlijk- en omgevingsspoor 2024 - 2025

Gegeven de fasering zoals hiervoor beschreven is, leidt dit tot het volgende bestuurlijke spoor (data kunnen nog wijzigen):

W 38	18 sept AO werksessie	Bespreken aangepaste planning, agenda BOP
W 39	25 sept OBW /BOP	werkbezoek Minister (OBW) o.a. LTO, GSP, Schier, BOP
	26 sept R-St Groningen	Raad en statenleden Groningen
	30 sept R-St Friesland	Informerende bijeenkomst voor raden en statenleden, provincie Friesland (avond)
	30 sept de raad Schiermonnikoog	Informerende bijeenkomst voor de raad van Schiermonnikoog
W 41	10 okt werksessie	Werksessie ontwerpprogramma met overheden en waterschappen
W 43	22 okt VO OBW	Informerende update PAWOZ
W 43	24 okt	MT Rijk Regio waddengebied
W 46	12 nov	Stuurgroep Rijkspartners
W 47	19 nov OBW	Omgevingsberaad Waddengebied
W48 -50	Review deelrapporten	stakeholders
W 48	27 nov	Omgevingsbijeenkomst presentatie resultaten onderzoeken en ontwerpprogramma
W 49	3 dec NZO commissie	Informerende presentatie aan commissie Energie en Infrastructuur
W 50	12 dec werksessie	Werksessie ontwerpprogramma met overheden en waterschappen
W 51	19 dec BOW	Bespreking PAWOZ in Bestuurlijk overleg wadden
2025		
W3	14 jan OBW/Omgevingsbijeenkomst	Dialogo en werksessie ontwerpprogramma
W 4	23 jan AO	Bespreken review resultaten en IEA hoofdrapport; ontwerp programma; voorbereiding BOP
W6	BOP 3 feb	Bespreken ontwerp programma c.a.; bespreken documenten voor de Ter inzaag legging
W 9 - 15	TIL	Ter inzaag legging; 28 febr – 13 april
W 10	6 maart Roodeschool	Bewonersbijeenkomst; Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen informatie programma
W 10	Webinar	Informeren brede omgeving; datum nader te bepalen
W 10-11	Raden en staten	Datum nader te bepalen
W 11	10 maart Ameland	Bewonersbijeenkomst; informatie programma
W 11	11 maart Dokkum	Bewonersbijeenkomst; informatie programma

W 12	18 maart Schiermonnikoog	Bewonersbijeenkomst; informatie programma
W 12	Bijeenkomsten grondeigenaren	Informeren grondeigenaren langs mogelijke route; Groningen
W 13	26 maart Kloosterburen	Bewonersbijeenkomst; informatie programma
W 13	Bijeenkomsten grondeigenaren	Informeren grondeigenaren langs mogelijke route; Friesland
W15 - 19	Verwerken zienswijzen	Opstellen Nota van antwoord
W 16	April ntb NZO	Presentatie ontwerp programma in commissie Energie en Infrastructuur NZO
W 21	22 mei OBW	Bespreken ontwerp programma – voorbereiding advies
W 23	2 juni AO	Bespreken programma incl Nota van antwoord
W 24	12 juni BOP	Bespreken programma incl Nota van antwoord
W 25	OBW	Bespreken advies over PAWOZ
W 26	23 juni BOW	Bespreking PAWOZ en voorgenomen besluit tot vaststelling
W 26	26 juni BOP	Bespreken besluit minister tot vaststelling van programma
W 29	ntb	Besluit minister
W 30	ntb	Publicatie besluit
	Vervolg in Project MER via TenneT	Planning nader af te stemmen met TenneT als initiatiefnemer

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

**Directoraat-generaal Klimaat
en Energie**
Directie Realisatie
Energietransitie

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000240906

Ons kenmerk
DGKE-DRE /240903

NOTA

Datum 21 januari 2025
Betreft Besluitvormingsproces PAWOZ Eemshaven

Aanleiding

Deze notitie geeft een toelichting op het besluitvormingsproces rondom Programma Aansluiting Wind Op Zee in 2025. Ook informeren wij u over de wijze waarop de omgeving hierbij betrokken wordt.

Inleiding

Vanuit het programma PAWOZ is er in de afgelopen jaren veel energie gestoken in het betrekken van de stakeholders bij het gehele proces. Er zijn diverse bewoners- en omgevingsbijeenkomsten georganiseerd en er is regelmatig een bestuurlijk overleg. We merken dat iedereen zich goed geïnformeerd voelt en dat onze inspanningen om eenieder te betrekken worden gewaardeerd. We realiseren ons dat er zorgen zijn over de aanleg van leidingen en kabels tussen windparken Ten Noorden van de Waddeneilanden en Doordewind op de Noordzee en de Eemshaven. We willen dat alle belangen goed gehoord en meegenomen worden, maar weten ook dat we niet alle belangen kunnen dienen.

In overleg met het OBW is op 14 januari een omgevingsbijeenkomst georganiseerd om de overgebleven routes te bespreken. Na een presentatie over de conclusies van de rapporten, een toelichting vanuit het programma Hergebruik is er in groepjes gesproken over de reacties op de overgebleven routes. Daarnaast zijn suggesties en aandachtspunten genoteerd die door KGG worden meegenomen in de besluitvorming.

Tijdens het BOP van 3 februari 2025 gaan we het voorgenomen beleid bespreken. Na het gesprek in het BOP ronden we alle onderzoeksrapporten, IEA hoofdrapport en het ontwerpprogramma af en start de 'besluitvormingsfase'. Deze fase start op 28 februari met de periode van de formele ter inzage legging van het ontwerpprogramma.

De planstudie PAWOZ - die valt onder de omgevingswet - is zelfbindend voor de Minister van Klimaat. Daarom brengt de Minister het ontwerpprogramma PAWOZ in de formele besluitvormingsprocedure. Het uiteindelijke besluit over het ontwerpprogramma verwacht de minister medio 2025 te kunnen nemen.

Ter inzage Legging (TIL) 28 februari – 13 april

De grondeigenaren wiens gronden mogelijk door een kabel- dan wel waterstofleidingroute kunnen worden doorkruist ontvangen voor aanvang van de TIL hierover een brief. Bovendien organiseren we op 3 maart voor grondeigenaren in Groningen die op/langs de landroute voor kabels liggen een fysieke bijeenkomst om hen te informeren over het voorgenomen besluit. TenneT zal dan een toelichting geven op de aanlegmethodes en de maatregelen in de vervolgfase. De Friese grondeigenaren kunnen zich aansluiten bij de reguliere informatieavonden in het gebied. Dit omdat er nog geen keuze voorligt voor de route voor waterstof en er nog 3 mogelijke routes voor nieuwe waterstofleidingen zijn. We kunnen hen op dit moment met andere woorden nog onvoldoende informeren over mogelijk concrete consequenties van PAWOZ.

We organiseren aan het begin van de TIL op 10 maart een webinar voor een brede omgeving zodat een ieder kennis kan nemen van het ontwerpprogramma PAWOZ. Daarnaast organiseren we fysieke bewonersbijeenkomsten in gemeenten in Groningen, Friesland, Ameland en Schiermonnikoog, met een informatiemarkt. Ter plekke bestaat de mogelijkheid om een zienswijze in te dienen. Voor de individuele raden en staten organiseren we ook een presentatie evenals voor de besturen van de waterschappen (zie alle data hieronder).

De gemeente Borkum (Duitsland) wordt op de hoogte gebracht van het ontwerpprogramma middels een bezoek terplekke. Speciaal voor hen worden enkele documenten vertaald.

Ook geeft de commissie MER een advies over de ter inzage gelegde stukken en verwachten we een reactie van Unesco inzake het Werelderfgoed Waddenzee.

Waddengovernance

Een brede bestuurlijke bespreking van PAWOZ vindt plaats in de zogenoemde 'Waddengovernance'. Het Omgevingsberaad Waddengebied en Beheerautoriteit Wadden stellen komende maanden een advies op aan het Bestuurlijk Overleg Waddengebied. Dit zal besproken worden in het BOW van 26 juni.

Naar alle verwachting zal de Minister een definitief besluit nemen over het Programma Aanlanding Wind op Zee (PAWOZ) in juli van 2025.

Vervolg

Na besluitvorming kunnen TenneT en Gasunie in Q3 van 2025 starten met de project-MER voor de feitelijke aanleg.

Voor Gasunie houdt dit overigens in dat gedurende de projectfase ook de mogelijkheden voor hergebruik van bestaande leidingen wordt bepaald. Daarvoor lopen separaat onderzoeken om de benodigde beslisinformatie te verzamelen.

Bestuurlijk- en omgevingsspoor 2025

Gegeven de fasering zoals hiervoor beschreven is, leidt dit tot het volgende bestuurlijke spoor (data kunnen nog wijzigen):

Ons kenmerk
DGKE-DRE / 86664031

14 januari	Werksessie/ Omgevingsbijeenkomst	Presentatie resultaten onderzoeken en dialoog ontwerpprogramma;
23-jan	AO	bespreken review resultaten en MER/IEA hoofd rapporten; bestuurlijke punten ontwerp programma
3-feb	BOP - met minkGG	Bespreken ontwerpprogramma met minster en bestuurders, vrijgave voor TIL
11-feb	VO OBW	Presentatie ontwerpprogramma
Februari	Teruqkoppeling organisatie review	Teruqkoppeling per organisatie wat er gebeurd is met de aangedragen punten op de rapporten
.. feb(ntb)	Gemeente Borkum	Presentatie en uitleg ontwerpprogramma
26-feb	Bijeenkomst werkgroep Landbouw	Presentatie en uitleg ontwerpprogramma
28-feb	Informeren waterschap Noorderzijlvest	Presentatie en uitleg ontwerpprogramma
28 feb - 10 april Ter inzage legging		
4-mrt	Gemeenteraad Schiermonnikoog	Gemeenteraad informeren
3-mrt	Bijeenkomsten grondeigenaren Groningen	Informatie over het ontwerp programma mogelijkheid om zienswijze in te dienen
5-mrt	Provinciale staten Friesland	Provinciale staten informeren
5-mrt	Gemeente Noardeast- Fryslan	Gemeenteraad informeren
7-mrt	Gemeenteraad Westerkwartier	Gemeenteraad informeren
10-mrt	Webinar brede omgeving	Informeren brede omgeving (online)
12-mrt	Bewonersbijeenkomst Schiermonnikoog	Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen
13-mrt	Bewonersbijeenkomst Dokkum	Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen
18-mrt	Bewonersbijeenkomst Kloosterburen	Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen
18 maart	VO OBW	Informatie stand van zaken

19-mrt	Bewonersbijeenkomst Grijpskerk	Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen
20-mrt	Bewonersbijeenkomst Roodeschool	Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen
24-mrt	Gemeenteraad Ameland	Informeren gemeenteraad
25-mrt	Bewonersbijeenkomst Ameland	Informatie over het ontwerp programma voor brede omgeving, mogelijkheid om zienswijze in te dienen
26-mrt	Staten Groningen	Provinciale staten informeren
2-apr	Gemeenteraad het Hogeland	Informeren gemeenteraad
8-apr	Gemeenteraad Eemsdelta	Informeren gemeenteraad
mei	Verwerken zienswijzen	Opstellen Nota van Antwoord
22-mei	OBW	Bespreken programma – voorbereiding advies
2-jun	AO	Bespreken programma incl Nota van antwoord
23 juni	BOW	Bespreking programma en voorgenomen besluit tot vaststelling
26 juni	BOP	Bespreken programma incl Nota van antwoord
juni	OBW	Bespreking advies over PAWOZ
juli	Besluit minister	
juli	Publicatie besluit	

Bijlage 3. Overzicht van betrokkenen

- Zie het participatieplan 2024 voor een beschrijving van alle betrokken organisaties en medeoverheden.
- Zie het deelrapport Omgeving van de Integrale Effecten Analyse voor een beschrijving van de omgevingsvraagstukken (de onderwerpen waar omgevingspartijen een belang, zorg of wens over hebben geuit binnen PAWOZ-Eemshaven) en van alle (individuele) omgevingspartijen (o.a. Wadlooporganisaties, Dorps en Wijkraden, Gemeenten en de deelnemers van het Omgevingsberaad Waddengebied).